

Erich Türk

Újabb adatok Észak-Erdély orgonáiról*

Mint általában Kelet-Európában, Észak-Erdélyben is sok történelmi hangszer található. Ehhez a kulturális gazdagsághoz azonban társadalmi és gazdasági problémák társulnak, s fonák módon ezek segítették is e muzeális értékű örökség fennmaradását. Erdélyben, a Bánságban és a mai Románia északnyugati részén évszázadokon át viruló orgonaépítészeti hagyomány létezett, melyben a kommunizmus fájdalmas törést jelentett valóság- és egyházellenességével, az elvilágiasodással és az elszigeteltséggel.

A régióban a XIX. században már 150 kilométerenként legalább egy orgonaépítőt lehetett találni, aki ellátta környezetét. A század végétől a helyi orgonaépítőkön kívül távolabb fekvő üzemek (Angster Pécsent, Wegenstein Temesváron, Rieger Jägerndorfbán és Budapesten, Ország Rákospalotán) is hozzájárultak az orgonák egyre szélesebb körű elterjedéséhez, mely az első világháborúig tartott. A két világháború között Erdélyben már kevesebb orgona készült, 1945 után pedig az orgonaépítészet gyakorlatilag teljesen megszűnt. Új orgonák alig épültek, és az a néhány mester, aki ebben az időben hangolt és javított, nem kapott komoly képzést, nem szerezhettek új hangszerek készítésével járó tapasztalatokat, és nem tehetett tanulmányi célú utakat. Az orgonaépítői munkák szakszerű átvétele máig ritka, és sajnos érzékelhetőek a következmények is.

Orgona-összeírásra az elmúlt évtizedekben már több kezdeményezés történt, és a szakirodalom e témakörben öröndetesen megszaporodott,¹ azonban még mindig hiányzik a teljes és részletes leltár az ország mintegy 1500 orgonájáról. Sok helyi mesterről is igen kevés adatunk van. A Bukaresti Zeneművészeti Egyetem MIDAS-programja keretén belül jelenleg e tanulmány szerzője készít átfogó monográfiát Észak-Erdély három megyéjének orgonáiról. Ennek

*A tanulmány a Bukaresti Zeneművészeti Egyetem MIDAS-programja keretében készült.

¹ Az első és a mai napig legátfogóbb könyv DÁVID István: *Műemlékorgonák Erdélyben*. Polis, Kolozsvár — Balassi, Budapest 1996; részleges monográfiák: Hermann BINDER: *Orgeln in Siebenbürgen*. GMV, Kludenbach 2000; ENYEDI István: *Szatmár megye műemlék orgonái*. Ed. Muzeului Satmarean, Satu Mare 2004; BÖGÖZI-MOLNÁR Tünde: *Orga în Transilvania. Constructori de orgi și instrumente noi create în secolul al XX-lea* (Az orgona Erdélyben. Orgonaépítők és új hangszerek a XX. században). Ed. Grafycolor, Cluj-Napoca 2005; OROSZ Otilia Valéria: *Műemlékorgonák az Érmelléki Református Egyházmegyében*. Nagyvárad 2009; Steffen SCHLANDT: *Orgă în Țara Bârsei* (Az orgona a Barcaságban), doktori dolgozat, Kolozsvár 2011; online: orgeldatei.evang.ro; <http://www.edition-musik-suedost.de/html/organologie.html>; www.monografia-orgilor.uvt.ro.

során Kolozs, Szilágy és Beszterce-Naszód megye több mind 200 orgonájáról készült felmérés.

Általában kis hangszerekről van szó, majdnem háromnegyedük mindössze 3–8 regiszteres. Ugyanakkor sok közöttük a finomművű, figyelemreméltóan kidolgozott orgona, főleg azok, melyek eredeti állapotban fennmaradtak. Nagyon gyakori a hátuljátszós, barokk stílusú pozitív, melyet még jóval 1850 után is építettek, változatlan technikával és diszpozícióval. Ezek tolopálcás (stecheres) mechanikája megbízható és könnyen járó traktúra. Az orgonaszekrény alsó részében levő két ékfűvő nem mereven egyenletes szélnyomást, hanem szinte lélegző szélellátást biztosított, a hangszerek karzati elhelyezése pedig segítette a templomtérben a hangzás kibontakozását. Egy hatregiszteres orgona jellemző diszpozíciója: fedett 8', fuvola 4', princípál 4', oktáv 2', kvint 1 1/2' és mixtúra. E hangszereken mellégregiszterként a tremoló, valamint a dob is közkedvelt kellék. Érdekes, hogy míg e technikai részletek általánosan elterjedtek voltak, minden építő igyekezett orgonái megjelenésében saját, egyéni megoldásokkal kitűnni. A XIX. századi hangszerek szekrényei sokfélék: a késő barokk vagy klasszicista stílusútól az egészen egyedi, lecsupasztított vagy meglepően józan alkotásokig sokféle változat megtalálható. E különböző kinézetű, de hasonló felépítésű pozitívok sokszor ismeretlen mesterek művei (pl. a 1697-es gyөрvászárhelyi, a magyarbikali, somkeréki vagy noszolyi orgonák).² De —hasonlóképp— a kolozsvári mesterek (Michael Kesstner, Andreas Eitel, Martin Konnert, Magyar Mihály), a váradiak (Johannes Kremer, Benedikt Komornik) vagy a marosvásárhelyiek (Szabó János, részben Takácsy Ignác) alkotásai, a nagy-szebeni Johannes Hahn vagy a barcasági Thomas Boltres, sőt, a kézdivásárhelyi Kolonics István művei között is található hátuljátszós pozitív (Kolozspatán még ráadásul rövid oktávval, 1872-ben!). Ezeket az orgonákat sok esetben sajnos átalakították a XIX. század második felében (egészen a 1980-as évekig); az önálló játszóasztal és a vele járó hosszabb traktúra eltüntette a billentés érzékenységét, egy nagyobb párhuzamos paralelfűvő rontotta az eredeti, lélegző szélellátással járó hangminőséget, és a hangszer hátraköltöztetése akusztikai hátrányt is okozott. Néha a rövid oktávot kiegészítő gyenge konstrukciók is hamar használhatatlanná tették a hangszert, míg a több mint egy évszázadon át érintetlen orgonák megtartották működőképességüket. Az utóbbiak száma nem nagy, azonban jól sejtetik, hogy milyen komoly és kifinomult munkára voltak képesek alkotóik. Sajnos, sokszor tapasztalható, hogy a restaurálások ugyan működőképessé teszik a hangszereket, ám nem nyújtják azt a hangminőséget, amelyet a néha poros, szúette, elhangolt, de eredeti állapotban levő orgonák kínálnak. Örvedetes, hogy szépen ápolt orgonáink is vannak. Az említett építők eredeti formában fennmaradt pozitívjai találhatóak többek között Tancson (Eitel), Kercsedén (Szabó), Tekén (Takácsy, *ld. 5. ábra*), Marosvécsen (Hahn) vagy Apanagyfalun (ez működésképtelen, de a legeredetibb Boltres-orgona).

² A gyөрvászárhelyi hangszer fényképét *ld. lapunk I. évfolyama 4. számának 473. oldalán. (A Szerk.)*

Érdekes, hogy a tanulmányozott vidéken soha nem működött nagyhírű vagy számos művel kitűnő orgonaépítő, ezért színes orgonatáj jöhetett létre, ahol a környező vidékekről jövő építők is jelen vannak: a nagyváradiak, a dél-erdélyi német mesterek, a székelyföldiek, a mai Magyarországról és Ausztriából valóak, és persze később a már említett, nagy gyáarak. Ugyanakkor, a helyi építők művei sem elhanyagolhatóak sem a minőség, sem a mennyiség szempontjából. Az eddigi szakirodalom nagyon kevés adatot tartalmaz műveikről és tevékenységükről, melyeket a jelen kutatás keretén belül sikerült némiképp kiegészíteni.

Kolozsvárt a XVIII. században két jelentős új hangszer épült a város legnagyobb templomaiban: a főtéri katolikus Szent Mihály-templomban (1753) és a Farkas utcai református templomban (1764). Mindkét esetben a nagyszebeni *Johannes Hahn*-t (1712–1783) bízták meg az építéssel.³ Ezek a hangszeresek a XX. századig szinte változatlan állapotban szolgáltak (1990-ig, ill. 1913-ig). Elég furcsa, hogy mindkét hangszer egymanuálos, pedál nélküli, 12 regiszteres orgona volt, viszonylag szerény méretekkel a templomok nagyságához s a város gazdasági jelentőségéhez képest. A nagy unitárius templomba is egymanuálos, pedál nélküli orgona került 1806-ban, a berethalmi *Samuel Maetz* (1760–1826) műve, mely 1930-ig szolgált. Valóban, 1850 előtt Erdély legnagyobb orgonái és legjobb építői a dél-erdélyi Szászföldön keresendőek, ahol a még viszonylag félreeső falvakban is magas igények jellemezték az egyházi zenét. A tanulmányozott vidéken Beszterce körül is lakott szász népesség. Sajnos már a II. világháborúban kitelepítették nagy részét, s mára már csak néhány kis gyülekezet maradt meg. Az egyik legjelentősebb orgona e három megyéből a besztercei evangélikus templom barokk orgonája, a brassói *Johannes Prause* (1755–1800)⁴ kétmanuálos, 26 regiszteres remekműve 1796-ból;⁵ valamennyire átépített formában mai napig fennmaradt. A környező szász falvakban viszont majdnem 30 orgona megrongálódott vagy gazdát cserélt 1945 óta.

A szász evangélikus templomok orgonái és építői viszonylag jól ismertek.⁶ Mit tudunk viszont a többi észak-erdélyi mesterről?

Tudomásunk van a XVIII. század vége felé Kolozsvárt működött *Michael Kesstner* (1732–1793)⁷ orgonaépítőéről. Tevékenysége 1775–1792 közt adatolt; kevés fennmaradt hangszeréből lényegében csak a szekrények maradtak meg eredeti állapotban. Ezek alapján nem zárható ki Kesstner kapcsolata Johannes Hahn-nal, aki kétszer is dolgozott Kolozsvárt. Lehet, hogy ez idő alatt Kesstner—Hahn inasaként— a városban igényt tapasztalt munkája iránt, és végül ide-

³ Hahn ezen hangszereinek fényképeit ld. lapunk VI. évfolyama 4. számának 440., ill. II. évfolyama 1. számának 92. oldalán. A Szent Mihály-templom orgonájáról ld. továbbá GERÉD Vilmos írását lapunk III. évfolyama 3. számának 351–360. oldalain. (*A Szerk.*)

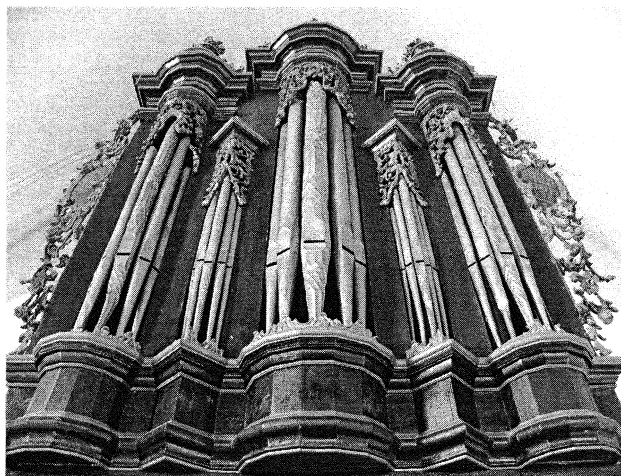
⁴ SCHLANDT: *Orgă în Țara Bârsei* (ld. 1. jz.).

⁵ Fényképét ld. lapunk IX. évfolyama 1. számának 126. oldalán. (*A Szerk.*)

⁶ BINDER: *Orgeln in Siebenbürgen* (ld. 1. jz.); online: orgeldatei.evangel.ro.

⁷ Nemzeti Archívum, Kolozsvár, a kolozsvári róm. kat. egyház halotti anyakönyve (Adorjáni Ágota szíves közlése).

telepedett. Nevezetesebb orgonáit a kolozsvár-alsóvárosi (1775), illetve a zilahi református templomnak (1790) készítette. (1. ábra)

1. ábra. Kolozsvár, kétágú ref. templom, Michael Kestner 1775.

Egy szellládában talált feliratból értesülünk egy XVIII. századi tordai orgonaépítőről, aki ismeretlen az eddigi szakirodalomban. A kóródszentmártoni (Maros megye) orgonában olvasható: „*Extruxit Michael Nagy de Sepsi Szotyor Ecclae Reform / O Tordensis Organista Anno 1782 Die 6 Juni Tordae*”. Nem kizárt, hogy az ótordai református templom 1812-ből való orgonája is e helyi mester alkotása.

A XIX. században, a református egyház orgona iránti hivatalos elköteleződését követően nagy fellendülés következett be az észak-erdélyi orgonaépítésben. Valószínűleg ez az új kereslet készítette *Andreas Eitel* (1772–1837)⁸ brassói mestert, hogy Kolozsvárra költözzék. Ő Johannes Prause mellett tanulta mesterségét, akit Sziléziából hívtak Brassóba. Eitel korai művei Fogaras környékén és a Székelyföldön állnak, 1822 után viszont Kolozsvár és Torda környékén munkálkodott. Lényegében kétfajta orgonát épített: 6–8 regiszteres hátuljátszós, rövidoktávus pozitívot és kb. 10 regiszteres egymanuális orgonát, velatúrával, 8' principál alappal, valamint egy 16'-as regiszterrel a kis- és nagyoktávban. (2. ábra)

Szintén abban az időben dolgozott Kolozsváron *Martin Konnert* (1771–1851) zongorakészítő.⁹ Fia, Josef 1823–1826 között inasként dolgozott Schnell István kolozsvári asztalosmesternél. A céh és a város aktáiban található még Konnert Mihály neve, aki 1824-ben az asztalos céh tagja lett, és 1843-ban hunyt el.¹⁰ Talán

⁸ Eitel a kolozsvári evangélikus egyház halotti anyakönyve szerint 1837. március 28-án halt meg 65 évesen, és helyinek volt elkönyvelve: foglalkozása „*Orgelbauer allhier*” (itteni orgonaépítő).

⁹ Martin Konnert szintén megtalálható a kolozsvári evangélikus egyház halotti anyakönyvében, melyet a Nemzeti Archívum kolozsvári fiókja őriz.

¹⁰ Nemzeti Archívum, Kolozsvár, az Asztalos Céh számadási jegyzőkönyve az 1804–1850 évekre.

az ő műhelye is szerepet játszhatott Konnerték hangszerkészítési tevékenységében. A város zenei élete ebben az időben felvirágzik, hisz 1819-ben alapítják meg a Kolozsvári Zenetársaságot, a későbbi Konzervatóriumot, melynek zongoráit és egyéb hangszereit többek között Martin Konnert is javítja, hangolja, költözteti.¹¹ Igen gyakoriak a színházi és operaelőadások, a nemesek szalonjaiban tartott zenei esték. Nem tudni, létezett-e szakmai kapcsolat Eitel és Konnert között (bizonyosan ismerhették egymást), viszont Eitel halála után orgonaépítészeti tevékenységet mindenképpen Konnerték fejtettek ki a környéken. Ez 1843–1853 között adatolva van; legalább 5 sajátos alakú pozitív és egy javítás nekik tulajdonítható. (3. ábra)

A város egyik kiemelkedő zenésze a Bécsből származó Ruzitska György (1789–1869) volt, aki misék, orgonaművek, kamara- és szimfonikus zene, valamint egy opera szerzője.¹² Előbb mint a Bánffy-család házitanítója, majd mint a kolozsvári piarista templom orgonistája, 1835-től haláláig pedig mint a Konzervatórium rektora tevékenykedik. Nagy tekintélye volt a városban, és javaslatai jó hatással voltak a helyi orgonaállományra is. Az egész akkori Magyarországon kitűnő esemény volt a brassói Fekete templom új orgonájának építése 1836–1839 között (Carl August Buchholz, Berlin). Ezt követően a német mester két tanítványa, *Heinrich Maywald* (1800–1853) s *Carl Schneider* (1817–1875) tevékenysége honosította meg Erdélyben a német romantika hangzásideálját és a Buchholz-orgonákra jellemző kiváló műszaki minőséget. Ruzitska tanácsára Maywalddal két orgonát is építettek Kolozsvárt: 1842-ben az evangélikus templomban (M+P/14), majd 1849-ben a piarista templomban (2M+ P/19). Adataink szerint ez utóbbi az első kétmanuálos orgona a városban. Maywald kiemelkedő műve a szamosújvári örmény templom orgonája is (1846, 2M+P/20). A brassóiak nem nézték jó szemmel Maywald hosszú kolozsvári tartózkodásait, mert elvárták volna tőle a nagy Buchholz-orgona karbantartását, így ez a feladat Carl Schneiderre hárult.

Közben a falvakban is megnőtt az új orgonák iránti igény. Beszterce mellett, Felsőszászfalun működött *Johann Graef* orgonaépítő, akit az eddigi szakirodalom alig említ, s a jelen kutatás során sikerült munkásságáról világosabb képet kapni. Hasonlóság alapján és egy széllárában (Sófálván) talált felirat segítségével sikerült összesen 8 hangszert neki tulajdonítani, melyek 1831–1845 között keletkezett, 6–8 regiszteres, szép külsejű orgonák. A nagyobbak a széki és a sófalvi református templomokban állnak. Szekrényeinek stílusa leginkább Thomas Boltres barcasági mesteréihez hasonlít, akinek pozitívjai meglepően nagy területen találhatóak (Barcaság, Székelyföld, Szilágyság, Beszterce megye, stb.).

¹¹ Nemzeti Archívum, Kolozsvár, a Konzervatórium számadási jegyzőkönyvei 1835–1837 évekre.

¹² A közelmúltban POTYÓ Istvánnak, a kolozsvári Szent Mihály-templom karnagyának doktori dolgozata (*Creștia de mise romano-catolice a compozitorilor transilvăneni, secolele 18–19* [Erdélyi zeneszerzők római katolikus mise-kompozíciói, XVIII–XIX. század], Kolozsvár 2012) és több egyházzenei rendezvénye örvendetes módon ismét felkeltette a kolozsvári közönség figyelmét Ruzitska művei iránt.

A XIX. század második feléből kevés adatunk van kolozsvári orgonaépítőkről. 1857-től tudunk *Magyar Mihály*-ról (1819–1862),¹³ akinek egy saját hangszere ismert Nagypetriben. 1859-ben *Blahunka Lajost* is kolozsváriként említik, 1862-ben viszont már marosvásárhelyiként. 1867–1874 között Blahunka Lajos ismét Kolozsvárt lakik, a Magyar utca 24. szám alatt (ma Bd. 21 Decembrie 1989 nr. 24).¹⁴ A hasonlóság alapján mindenképpen neki tulajdonított orgonákkal együtt legalább 7 új hangszert építhetett 1859–1875 között a tanulmányozott vidéken. *Korik Béla* „orgona-, zongora és fiszharmonikakészítő”¹⁵ építi a sárvásári orgonát 1876-ban és javítja a Farkas utcai templom orgonáját 1878-ban. Több adatot nem sikerült róla szerezni. Sokkal később, 1892-ben épül meg *Csintalan Gyula* (1861–1905) első műve Kajántó katolikus templomába. Csintalan Demecserről származott, kolozsvári műhelye a Deák Ferenc utca (ma Bd. Eroilor) 2. szám alatt működött.¹⁶ 1905-ben addigi munkatársa, *Simon László* is saját céget alapított a Király utca (ma str. Brătianu) 24. szám alatt,¹⁷ tevékenysége 1937-ig dokumentált. Együtt több mint 20 kisméretű orgonát építettek a tanulmányozott vidéken, valamint a szomszédos megyékben. Ezen orgonák stílusa vidékiesen konzervatív, jóllehet építőik Angster és Wegenstein kortársai voltak. A mechanikus csúszkaláda és a tiszta barokk diszpozíció (pl. Kajántón: Bourdon 8', Flauta 4', Princiál 4', Oktáv 2', Quint 1 1/3') mellett fokozatosan beférkőzik a hangképbe egy Gamba 8' vagy Salicionál 4', és az egy- vagy másfélóktávós pedálban a Violon 8'. Ugyanakkor a szolid és komoly munkának köszönhetően még mindig minőségi hangot adnak az elhanyagoltabb hangszerek is, míg más, akkoriban modernnek számító, pneumatikus traktúrájú orgonák ma már sokszor alig szólnak.

A tanulmányozott vidéken a mai orgonaállománynak jó 20%-át e három megye területén székelő orgonaépítők készítették. Nagyjából egyenlő, 12–17%-ot képvisel a következő négy kategória: a nagyváradai mesterek (Johann Kremer, Benedikt Komornik, Besnyő Ferenc, Jónás István [4. ábra], Kiszél István, Szeidl Ferenc, Szabó Gy. László és Molnár József), a mai Magyarország műhelyei (Angster József, Ország Sándor, Kerékgyártó István, Bakos Károly, Szalay Gyula), a székelyföldiek (Kolonics István, Takácsy Ignác [5. ábra], Szabó János) és a dél-erdélyi német orgonaépítők (Johannes Hahn, Samuel Maetz, Johannes Prause, Heinrich Maywald, Carl Schneider, Samuel Binder, Wilhelm Hörbiger, Nagy József, Karl Einschenk). A temesvári Wegenstein-cég is igen aktív volt e vidéken, viszont itteni orgonái közül a legtöbb megrongálódott vagy később más templomba került. Az osztrák mesterek művei sem maradtak fenn.

¹³ Nemzeti Archívum, Kolozsvár, a református-evangélikus egyház halotti anyakönyve.

¹⁴ GAAL György: *Magyarok utcája*. Erdélyi Múzeum Társaság, Kolozsvár 1995. 77.

¹⁵ Ez a felirat a sárvásári orgonában található. (Pozsár Róbert orgonajavító szíves közlése.)

¹⁶ Csintalan születési és halálozási adatai, származási helyének megnevezése, valamint lakás-címe (Egyetem u. 6., ma: str. Universitații) a róm. kat. egyház halotti anyakönyvében (Nemzeti Archívum, Kolozsvár) olvasható. Lakáscímével együtt műhelyének címét a *Méhészeti Közlöny* XVIII (1903) 12. számában megjelent hirdetése (l. n.) adja meg. Ld. http://documente.bcuculuj.ro/web/bibdigit/periodice/meheszetikozlony/1903/BCUCULUJ_FP_108067_1903_018_012.pdf

¹⁷ Ezt a bacai orgonán levő cégtábla tanúsítja.

A politikai fordulat, 1989 óta lassan és nehezen születik meg egy új orgona-kultúra. Javításokon, restaurálásokon és történelmi orgonák újrahasznosításán kívül új hangszerek is készülnek. Ezeknek építői a nagyváradi *Molnár József* (Bálványosváralja, református templom, 1993), a székelyudvarhelyi *Pap Zoltán* (Ótorda, református templom, 2011) és a szilágyballai *Király Antal* (Szilágyballa és Szilágyperecsén baptista imaházaiban, 2006, ill. 2008).

Kolozs, Szilágy és Beszterce-Naszód megye orgonáinak több mint 90%-át felmérve kezdett kialakulni a kép az itteni jellegzetességekről és a mai helyzetről. Ez röviden az alábbi kimutatásban foglalható össze.

Felekezet szerint a következő a hangszerek megoszlása:

68% — református

17% — katolikus

7% — unitárius

8% — világi termék, német evangélikus, baptista, magyar evangélikus és ortodox (utóbbiak volt német evangélikus templomok, melyeket orgonával együtt eladtak, bár az ortodox szertartásban tilos a hangszer használata).

Nagyság szerint:

	<i>regiszterszám</i>		<i>manuálszám</i>
73%	3–8 regiszter	52%	egymanuálos
17%	9–15 regiszter	36%	egymanuálos-pedálos (utóbbi gyakran csak 1–1 ½ oktáv terjedelmű)
8%	16–29 regiszter	10%	kétmanuálos-pedálos
2%	30–35 regiszter	2%	hárommanuálos-pedálos

Tehát a hangszerek többségükben kicsik, még a nagyobbak is csak közepes méretűek. Az úgynevezett koncertorgona, melyen a felsőfokú végzettségű orgonista a nagy szorgalommal kigyakorolt műveket elő szeretné adni, itt ritka jelenség. Viszont felsőfokú végzettségű orgonista is ritkán fordul elő ezekben a templomokban. A legtöbb gyülekezet, mely orgonáját hallhatja (a gyülekezetek kb. egyharmadában szól az orgona), nem ismer háromfélénél több regisztrációt, még nagyobb orgonákon sem, bár elméletileg már hat regiszternek is negyvennél több kombinációja lehetséges. Sok kántor már az egy manuál 56 billentyűjével is erősen küszködik, és ha az orgonának pedálja is van, az többnyire le van fedve. Az orgonák többsége nem működik: vagy nem szólalnak meg, vagy sok a besípolás, a hiányzó vagy hamis hang. Ezek közül sokat mégis rendszeresen használnak, és mindenki megszokta a rossz hangzást. A statisztika szerint a hangszerek

29%-a néma,

31%-a sok hibával valahogy megszólal,

33%-a használható, jó,

7%-a kiváló állapotban van.

A rendszeres hangolás és ápolás nagyon ritka, 10%-nál kevesebb hangszer örvendhet e máshol közönséges helyzetnek. Mégis, az orgonák egyharmadát javították, renoválták vagy restaurálták az utolsó tíz év folyamán. Bár működésbe hozták a hangszereket, a hangminőség és a műemlékvédelem szempontjából sokkal kevesebb az eredmény. Ugyanakkor figyelemreméltó, hogy majdnem kétharmaduk eredeti vagy alig módosított állapotban van. 30%-nál kevesebb orgona szenvedett olyan átépítéseket, melyek kevert stílust eredményeztek. Természetesen a legrégebb hangszerek voltak ennek leginkább kitéve.

Keletkezési idő szerint következő a kép:

XVII. század — 1%,

XVIII. század — 7%,

1800–1849 — 23%,

1850–1899 — 35%,

1900–1945 — 27% (a legtöbb 1918 előtt),

1945 után — 7% (ezek inkább külföldről behozott használt orgonák, régebbi, újrahaznosított hangszerek, ritkábban új orgonák).

Ez tehát egy igazi múzeum. Bár kis hangszerek, sokszor vidéki, stílusukban 50 évet is lemaradt orgonaépítők munkái, gyakran poros és hamis orgonák, öszszességükben mégis egyedi, sok szempontból vegyes, nagymértékben eredeti formában fennmaradt értékes kulturális örökséget jelentenek. Mint már említettem, az orgonaállomány nem csak a helyi mesterek munkájáról tesz tanúságot, hanem a környező vidékek kisebb-nagyobb mestereiről és az egykori Erdélyi Fejedelemség, majd a Magyar Királyság valamennyi jelentős építőjéről.

Az első legfontosabb lépés az örökség fenntartása érdekében az egyházi zene színvonalának növelése, illetve a kántorképzés folytonos tökéletesítése. Még ha játéktechnikailag nem is lehet csodákat elérni, a 6–10 regiszterrel való tudatos, kreatív bánásmód megtanítása nem lehetetlen. Hasznos lenne orgonaszakértőket képezni, akik az egyházmegye vagy -kerület részéről felülbírálják az orgonákon folyó munkálatokat. Egy ilyen értékelés az orgonaépítőknek is nagyon fontos visszajelzés. Sokszor azt tapasztalják, hogy a gyülekezetek megelégednek azzal, ha épp csak megszólal az orgona; hogy az a fontos, minél olcsóbb legyen a munka. Így nehéz magas színvonalat tartani, és az olcsó fuser-konkurencia vagy az egyszerű elektronikus orgona mellett megélni.

Nem utolsósorban fontos említeni, hogy a kis gyülekezetek reménytelenül néznek szembe értékes kulturális örökségük szakszerű fenntartásához szükséges óriási költségekkel. Annál dicséretreméltóbbak azok az egyáltalán nem ritka esetek, amikor lelkészek és gyülekezeti tagok önfeláldozó és fáradhatatlan küzdelmei nyomán sikerül ezeknek az orgona-felújításoknak a szükséges anyagiakat biztosítani. Sajnos a pénz egyedül nem old meg minden problémát. Bár nem hiányzik a jóindulat, az orgonákat illető döntéseket sokszor megfelelő szaktudás hiányában hozzák. Remélhetőleg az e témakörnek szentelt szakirodalom is hozzájárul a problémák tudatosításához, és hosszú távon a történelmi hangszerek értékéhez méltó zenei színvonal eléréséhez.